

Daşoguz welaýat maliýe-ykdysady orta hünär okuw mekdebi

Dersiň ady: Bank işi we banklar

Topary: Mekdebiň “Maliýe we karz” hünäriniň 202-nji topary

Mugallym: Hanjanow Nurmuhammet

1-nji tema. Bank işiniň guralyşy.

Umumy sapagyň meýilnamasy:

1. Bank işiniň döremeginiň we ösmeginiň taryhy.
2. Türkmenistanyň bank ulgamynyň döreýşiniň we ösüşiniň taryhy.
3. Bank işiniň ykdysady, guramaçylyk we hukuk esaslary.

1. Bank işiniň döremeginiň we ösmeginiň taryhy

Bank işi – gadymy ylymdyr. Ol özünde bank edaralarynyň müň ýyllyk tejribesini jemleýär, uzak möhletli dowamynda emele gelen bank işiniň guralyşynyň hökmany ýörelgelerini açyp görkezýär.

Bank sözi italyan «**banko**» diýen sözünden emele gelip, ol «**stol**» diýen manyny aňladýar. Şol stolyň üstünde gadym zamanada belli bir şahslar, adamlaryň toplanýan ýerinde dürli görnüşli teňneler bilen (kümüş, altyn, mis) ýönekeý alyş-çalyş amallaryny geçiripdirler we mündan başga-da gymmat bahaly emläkleri söwdagärlere belli bir möhlete çenli saklap beripdirler. Bu geçirilýän alyş-çalyş amallary soňabaka söwda gatnaşyklaryny ösdürmäge ýardam beripdir. Alymlaryň pikiri boýunça gadym zamanlarda ýagny, gul eýeçilik jemgyýetinde (b.e.öň III asyrda) alyş-çalyş amallary gatnaşyklary emele gelýär. VI asyrda adamlaryň arasynda geçirilýän alyş-çalyş amallar gatnaşyklary gadymy Wawilon döwletinde ösüp, ol XIV asyrda has ýokary derejä ýetipdir. XIV asyrda Wenesiýada we Genuýada adamlaryň arasynda elmydama alyş-çalyş amallar gatnaşyklary bolupdyr. Bu hasam adamlaryň arasynda söwdanyň giňelendigini we ösendigini aňladýar. XX asyrda adamlaryň arasyndaky alyş-çalyş gatnaşyklary ýuwaş-ýuwaşdan ***harytdan pul*** gatnaşyklaryna öwrülipdir. Bu ýagdaýda pul diňe töleg serişdesi däl-de eýsem dolanyşyk serişdesi hökmünde ulanylypdyr.

Ilkinji dörän banklar pullaryny ulanmaga berende ýerine üpjünçilik (girew) görnüşinde (gaýyk, öý, gul, emläk we ş.m.) alyp galypdylar. Söwda pudagynyň ösmegi sebäpli, olar beren karz serişdelerine töleg (göterim) sorap başlapdyrlar, bu bolsa haryt-pul nazaryýetiniň başlandygyny aňladýar. Ol töleg soňabaka her ýylda ösüpdir, ýagny alnan tölegler bankyň esasy peýdasyny, ilkinji maýasyny döredip başlapdyr.

Banklaryň ýerine ýetirýän ilkinji we iň peýdaly amallary bolup - **karz amallary** çykyş edipdir. Soňra derejesiniň ösmegi bilen, banklar täze görnüşli amallary ýerine ýetirip başlaýarlar, ýagny **hasaplaşyk amallaryny, nagt däl hasaplaşyk amallaryny we depozit syýasatyny** (müşderilerden çekilen pul serişdeler) amala aşyrýarlar.

Bank – ýuridiki tarap bolup edara görnüşli we şahsy taraplardan çekilen pul serişdelerini jemläp edaralara, kärhanalara, guramalara, telekeçilere, şahsy taraplara we döwlete erkin pul serişdelerini karzlaşdyrmagyň ýörelgeleriniň (prinsipleri) esasynda yzyna gaýtarmaklyk şerti bilen, **möhletli, tölegli, üpçünjilikli, maksatly**

karz berýär **we mundan başgada** gymmat bahaly kagyzzar bilen bagly işleri, özara tölegleri we hasaplaşyk hasaplaşyklary amala aşyryan maliýe edarasy **hökmünde ykdysadyýetde çykyş edýär.**

Bazar ykdysadyýetine geçilýän döwürde bank edarasynyň ähmiýeti has-da ýokarlanýar. Sebäbi bu edara döwletiň pul serişdeleriniň hereketine üns berýär. Bank döwletiň pul akymalaryny sazlaşdyrýar, pul dolanyşygyny we karz gatnaşyklaryny guraýar, daşary ýurt walýuta amallaryny geçirýär, mundan başga-da halk hojalygyny maliýeleşdirýär, gymmat bahaly kagyzzar bilen amallary geçirýär we emitent bolup çykyş edýär.

Yokarda aýdylyşy ýaly:

birinjiden bank araduryjy edara bolup dürli amallary ýerine ýetirýär;

ikinjiden, bank kärhana bolup üýtgeşik önüm öndürýär, bu ykdysady dolanyşykda ulanylýan önüm - pul (milli we daşary ýurt walýutasy);

üçünjiden, banklaryň alyjylary we berijileri müşderler bolýar.

Mundan başga-da döwlet tarapyndan kabul edilýän kanunlara («Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda», «Karz edaralary we bank işi hakynda»), Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan kabul edilen düzgünnamalara we Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda, banklar döp bolmadyk hyzmatlary müşderlere edip bilerler (resmi kagyz taýýarlamak, işewürlik meýilnamasyny (biznes plan) taýýarlamak we maslahat (konsultasiýa) bermek, töleg blankalary taýýarlap töleg geçirilende müşderlere satmak hem komission töleg almak). Bu bankyň göterim däl girdejisi bolup çykyş edýär. Ýagny, bankyň işinde müşderiler bilen baglaşylýan şertnamalar we hemişelik aragatnaşyklar uly orun tutýar, olar ynançly we ikitaraplaýyn bähbitlidir.

Şeýlelikde:

- Bankyň önümi hyzmat görnüşinde bolýar;
- Bank esasanam çekilen pul serişdelerini ulanýar;
- Bankyň gymmat bahaly kagyzzary we paýnamalary kanuna laýyklykda çykarmaga, satmaga, satyn almaga we gaýry edaralaryň, şahsy taraplaryň gymmat bahaly kagyzzaryny saklamaga hukuky bar;
- Banka araduryjy kärhanasy diýip hem bolýar, sebäbi bank döwletiň pul serişdelerini satyn alýar we satýar, şonuň aratapawudy bankyň göterim girdejisi bolup çykyş edýär;
- Bank araduryjy edaradyr, ol erkin pul serişdelerini jemleýär we mätäç bolan taraplary karzlaşdyrýar (önüm ödürmek üçin, kärhanany giňeltmek üçin, çig mal satyn almak üçin, okuwa töleg tölemek üçin, awtoulag we gozgalmaýan emlagi satyn almak üçin, enjam satyn almak üçin we ş.m. görnüşleri).
- Bank karz edarasy bolup çykyş edýär, sebäbi bank tarapyndan berilýän karzlar we maýa goýumlar ykdysadyýeti ösdürmäge ýardam edýär.

2. Türkmenistanyň bank ulgamynyň döreyşiniň we ösüşiniň taryhy.

Türkmenistan SSSR-iň düzümine girýän wagtynda banklaryň işi merkezleşdirilendi. Şol döwürde Türkmenistanda **bäş** sany bank edarasy hereket edýärdi: **Türkmenistanyň Döwlet banky, Agrosenagatbanky, Gurluşyk banky, Süýşürtingiler banky we Daşary ykdysady banky**. Ýurdumyz Garaşsyzlygyny alandan soň 1991-1993-nji ýyllarda öz milli aýratynlyklaryny hasaba alyp, döwlet tarapyndan täze kadalaşdyryjy kada-kanunlar kabul edildi. Türkmenistanda 1993-nji ýylda «Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda», «Türkmenistanyň Tajirçilik banklary we bank işi hakynda», «Walýuta amallaryny düzgünleşdirmek hakynda», «Türkmenistanda gymmatly kagyzzlar we gazna bazarlary hakynda», «Girew hakynda», «Telekeçilik işi hakynda» döwrebap Kanunlar kabul edildi.

Kabul edilen kanunlaryň esasynda **Türkmenistanda iki derejeli milli bank ulgamy** döredildi. “Türkmenistanyň Merkezi banky hakyndaky” Kanuna laýyklykda bank ulgamynda **birnji derejeli** bank bolup Türkmenistanyň Merkezi banky çykyş edýär. Türkmenistanyň Merkezi banky ýurduň bank ulgamynyň işleriniň esasy kadalaşdyryjysy bolup durýar. Şonuň üçin onuň esasy maksatlary manadyň durnuklygyny üpjün etmäge, pul-karz ulgamyny pugtalandyrmaga gönükdirilendir. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň ýöredýän pul-karz syýasatynyň netijesinde ýurdumyzda uzak döwürleriň dowamynda maliýe taýdan durnuklylyk gazanylýar. Türkmenistanyň ähli hojalyk birliklerine netijeli işlemek we bazar özgertmelerini üstünlikli durmuşa geçirmek üçin wajyp şertler döredildi.

Ýurdumyzyň bank ulgamy bazar ykdysady şertlerinde netijeli hereket etmäge, şeýle hem halkara maliýe bazarlaryna çuňňur aralaşmaga barha uýgunlaşýar. Ýurduň maliýe durnuklylygyny üpjün etmeginiň üstünlikli ýerine ýetirilmeginiň esasynda oýlanyşykly pul-karz we walýuta syýasatynyň alnyp barylýandygynyň mysalydyr. Kabul edilen kada-kanunlara laýyklykda bank ulgamynyň esasy wezipeleri müşderileriň ynanan pul serişdeleriniň aýawly saklanylmagyny kepillendirmekden we olaryň netijeli ulanylmagyny gazanmakdan, dürli hyzmatlary hödürlemekden we ykdysadyýetiň ösüşine ýardam etmekden ybaratdyr.

Ýurduň pul birliginiň durnuklylygyny we pul-karz syýasatyny üpjün etmek Türkmenistanyň Merkezi bankynyň esasy maksatlarynyň biridir. Bu maksada ýetmek üçin Türkmenistanyň Merkezi bankynyň ähli düzüm bölekleriniň uly işler alyp barýandygyny bellemek gerek.

Durmuş syýasatynyň uzakmöhletleýin maksady ilatyň durmuş derejeleriniň görkezijilerini ýurduň ykdysadyýetiniň ösüşine laýyk getirmekden ybaratdyr. Bu ugurda ilaty düýpli maýagoýumlary goýmaga, ilatyň süýşürtingilerini ýygnamagyň esasy ugry hökmünde pensiýa ätiýaçlandyrmalaryny döretmäge höweslendirmek wajyp ähmiýete eýedir.

Ilatyň süýşürtingilerini çekmek häzirki döwürde iň amatly amallaryň birine öwrüldi we banklaryň bazar ösüşiniň wajyp bölegi bolmagynda galýar. Şol bir wagtyň özünde-de ösüp barýan döwletleriň ykdysady ösüşinde erkin pul serişdeleriniň banklara gelmegi esasy orny tutýar.

Türkmenistanyň pul-karz syýasatyny sagdynlaşdyrmak maksady bilen 1998-nji ýylda «Türkmenistanyň bank ulgamyny pugtalandyrmak baradaky çäreler hakynda» Türkmenistanyň Prezidentiniň Karary kabul edildi. Şol Karara laýyklykda,

Türkmenistanyň üç sany uly banky, ýagny «Türkmenistan» paýdarlar-täjirçilik banky, «Inwestbank» paýdarlar maýagoýum täjirçilik banky we «Daýhan» banklarynyň assosiasiýasynyň guramaçylyk-hukuk görnüşi döwlet täjirçilik banklaryna esaslandyryldy.

Merkezi bank bilen birlikde bank ulgamynda ikinji derejeli karz edaralary Türkmenistanyň döwlet täjirçilik we beýleki banklary hem möhüm bölüm bolup durýarlar. Olar gös-göni kärhanalara, guramalara, şeýle hem ilata hyzmat edýärler. Karz edaralary özbaşdak hojalygy ýörediji subýektler bolup çykyş edýärler.

Karz edaralarynyň esasy wezipesi jemgyýetiň ösüşiniň maliýe durnuklylygyny üpjün etmektir we üstünlikli ýerine ýetirmektir. Şol sebäpli «Karz edaralary we bank işi hakyndaky» Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda, banklaryň ýerine ýetirýän wezipeleleri şu aşakdaky bank amallaryndan, ýagny:

- müşderileriň islegi boýunça hasaplaşyk hasaplaryny açmakdan, ýöretmekden we ýapmakdan;
- ýuridiki we fiziki taraplary karzladyrmakdan;
- daşary ýurt walýutasyny bellenen gymmaty boýunça satyn almakdan we satmakdan;
- fiziki we ýuridik taraplaryň pul serişdelerini goýumlara (depozitlere) çekmekden;
- çekilen pul serişdelerini öz wagtynda yzyna gaýtarmakdan, töleglilik we möhletlilik şertleri bilen baglanyşylan şertmananyň esasynda, şol sanda Türkmenistanyň çäginde daşarda ýerleşdirmekden;
- fiziki we ýuridiki taraplara bank hasaplaryny, şol sanda gymmat bahaly metallardaky hasaplary açmakdan we ýöretmekden;
- gymmatbahaly metallary goýumlara (depozitlere) çekmekden we ýerleşdirmekden;
- ýuridiki we fiziki taraplaryň, şol sanda korrespondent banklaryň hasaplaşyk we pulhana (pulhana) hyzmatlaryny amala aşyrmakdan;
- fiziki taraplaryň (şahslaryň) tabşyrygy boýunça bank hasaplaryny açmazdan pul serişdelerini geçirmegi amala aşyrmakdan;
- nagt we nagt däl görnüşinde daşary ýurt walýutasyny satyn almakdan-satmakdan;
- bank kepilliklerini bermekden;
- ýuridik we fiziki taraplar (şahslar) bilen şertnama boýunça pul serişdelerini we gaýry emlägi ynanyşykly dolandyrmakdan;
- töleg-hasaplaşyk resminamalaryny inkassirlemekden;
- bankyň töleg kartlaryny dolanyşyga goýbermekden;
- gymmatly kagyzlara, maliýe gurallaryden, şol sanda başga maliýe amalyna esaslanýanlar bilen amallary geçirmekden;
- gaýry bank amallaryndan ybaratdyr.

Ýokarda görkezilen amallardan başga-da, Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, şu amallary we geleşikleri, ýagny:

- zamunlyklary bermäge;
- faktoring we forfeýting amallaryny geçirmäge;
- lizing amallaryny;
- gymmatbahaly metallary we gymmatbahaly daşlary satyn almaga we satmaga;
- ýuridik we fiziki taraplara resminamalary we gymmatlyklary saklamak üçin ýörite jaýlary ýa-da olarda duran seýfleri kärendesine bermäge;

- maliýe agentini we maýagoýumlary dolandyryjy hökmünde hyzmatlary ýerine ýetirmäge;
- maslahatçy ýa-da maliýe maslahatçysy hökmündäki hyzmatlary ýerine ýetirmäge;
- maglumat beriş hyzmatlaryny ýerine ýetirmäge;
- çapraz gelmeýän gaýry amallary we geleşikleri amala aşyrmaga haklydyr;
- ýygym hak-heşdekleriniň bellenen möçberleri, bank hyzmatlaryny etmek üçin nyrhlar karz edaralary tarapyndan Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda özbaşdak belleniýär;
- karz edaralaryna önümçilik, söwda (şanly sene, ýatlama we numizmatik teňňeleri ýerlemekden başga), ätiýaçlandyryş işi (bank amallary boýunça töwekgelçilikleri ätiýaçlandyrmakdan başga) bilen meşgullanmak gadagan edilýär.

Türkmenistanyň döwlet täjirçilik banklary ähli aktiw we passiw amallary milli manatda geçirýärler, degişli ygtyýarnama bolan halatynda amallar daşary ýurt walýutasynda hem geçirilip bilner.

Täjirçilik we beýleki banklaryň täze goýumlary we depozit hasaplaryny girizmekleri müşderiler tarapyndan gyzgyn garşylanýar.

Banklaryň arasynda goýumçylar üçin bähbitli goýum şertleri we göterim derejeleri esasynda işjeň bäsleşik gidýär.

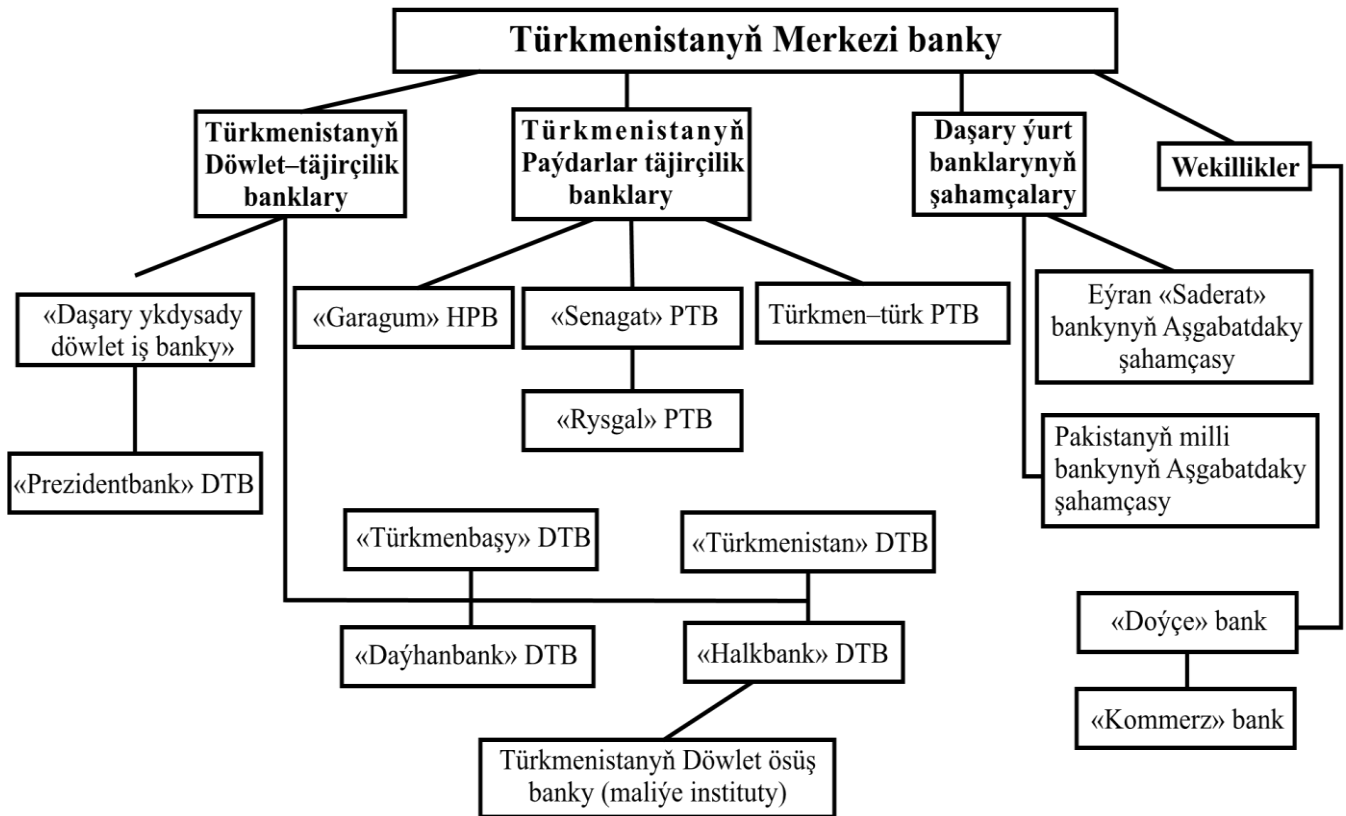
Häzirki zaman bazar marketinginiň baş maksady bank işini, ilkinji nobatda, öz önümüne däl-de, müşderiniň hakyky islegine gönükdirmekden ybaratdyr. Şonuň üçin banklar tarapyndan hödürülen önümler (hyzmatlar) müşderileriň anyk topary bolan talyplara, ýaş ýetginjeklere, napagadakilara, orta we ýokary girdejili raýatlara gönükdirilen bolmaly.

Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe bank kanunçylygynyň üýtgedilmegi banklaryň uzakmöhletleýin ösüşiniň durnuklylygyna we netijeliligine öz mynasyp goşandyny goşýar. Türkmenistanyň ösen bank ulgamynyň emele gelmegini çaltlandyrmak maksady bilen, şeýle-de «Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011-2030-njy ýyllar üçin Milli maksatnamasynda» bellenen wezipeleri ýerine ýetirmek maksady bilen Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011-2030-njy ýyllar üçin Döwlet maksatnamasyny tassyklady. Bu maksatnamada ýurduň bank ulgamyny tapgyrlyýyn ösdürmek hem-de pul-karz we walýuta syýasatyny döwrebap amala aşyrmak göz önünde tutulýar. Ykdysady ulgamda üstünlikli geçirilen özgertmeler, ýagny milli pulumyzyň daşary ýurt puluna bolan gatnaşygynyň ýe-ke-täk hümmetine geçirilmegi we denominasiýanyň amala aşyrylmagy ýurdumyzyň maliýe durnuklylygyny gazanmaga we maýagoýum işjeňliginiň tijenmegine getirdi hem-de Türkmenistanyň maliýe we bank ulgamyny mundan beýläk-de özgertmäge esas dörettdi. Bank kanunçylygyny kämilleşdirmek maksady bilen «Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda», «Karz edaralary we bank işi hakynda», «Daşary ykdysady gatnaşyklarynda puly kadalaşdyrmak we pula gözegçilik etmek hakynda» Kanunlara 2011-nji ýylda üýtgetmeler, goşmaçalar girizildi we täze redaksiýada kabul edildi.

Häzirki wagtda Türkmenistanda bellige alnan karz edaralarynyň 13 sanysy hereket edýär, şol sanda 7 sany döwlet täjirçilik banky, 4 sany paýdarlar täjirçilik banky, 2 sany daşary ýurt maýasynyň gatnaşygyndaky banklar (banklaryň ýerlerdäki şahamçalarynyň sany 139, daşary ýurt pulunyň alyş-çalyş nokadynyň sany 183, olaryň

11 sanysy gije-gündiz düzgüninde işleýär), şeýle hem Türkmenistanyň Garaşsyzlygynyň 20 ýyllygyna Türkmenistanyň Döwlet ösüş banky we Türkmenistanyň «Rysgal» Paýdarlar-täjirçilik banky (ykdysadyýetiň hususy bölegine degişi) açyldy. Eýeçiligiň görnüşi boýunça karz edaralary döwlet-täjirçilik banklaryndan, paýdarlar täjirçilik banklaryndan, daşary ýurt banklarynyň şahamçalaryndan we daşary ýurt wekilliklerinden düzülýär.

Türkmenistanyň bank ulgamy

Şu tablisadan görnüşi ýaly Türkmenistanyň Döwlet täjirçilik we beýleki banklarynyň ýerlerdäki şahamçalarynyň sany ýyl-ýyldan artyp, olaryň sany hasabat döwründe 139 şahamça ýetdi.

Eýeçiligiň görnüşi boýunça karz edaralary döwlet-täjirçilik banklaryndan, paýdarlar täjirçilik banklaryndan, daşary ýurt banklarynyň şahamçalaryndan we daşary ýurt wekilliklerinden düzülýär.

Tablisadan görnüşi ýaly Türkmenistanyň Döwlet täjirçilik we beýleki banklarynyň ýerlerdäki şahamçalarynyň sany ýyl-ýyldan artýar.

2013-nji ýylyň 1-nji ýanwar ýagdaýyna Türkmenistanyň Döwlet täjirçilik we beýleki banklarynyň şahamçalarynyň sany barada maglumat

Banklaryň ady	Aşgabat	Ahal	Mary	Lebap	Balkan	Daşoguz	Şahamçalarynyň sany
Döwlet-täjirçilik banklary							
Daýhanbank	1	9	13	16	7	10	56
Daşary ykdysady döwlet iş banky					1		1
“Türkmenistan” banky	8	4	3	3	4	1	23
Türkmenbaşybank	3	2	3	4	4	3	19
Halkbank	4	5	6	6	3	4	28
Prezidentbank							
Paýdarlar-täjirçilik banklary							
“Senagat” banky		1	1	1	3	1	7
“Rysgal” banky							
Türkmen-türk banky							

3. Bank işiniň ykdysady, guramaçylyk we hukuk esaslary

Banklar öz işinde Türkmenistanyň Konstitutsiýasyndan, «Türkmenistanyň Merkezi banky hakyndaky», «Karz edaralary we bank işi hakyndaky» Kanunlardan, Türkmenistanyň Merkezi bankynyň namalaryndan we beýleki kadalaşdyryjy hukuknamalaryndan we işlenip düzülen Tertipnamasyndan ugur alýarlar. Tertipnamada bankyň resmi ady, bankyň Geňeşiniň we bankyň Müdiriýetiniň audit gullugynyň ygtyýarlyklary, esaslyk maýanyň möçberi, onuň paýnamalarynyň sany we nominal gymmaty, paýnamalaryň eýeleriniň hukuklary görkezilýär.

Bankyň Müdiriýeti tarapyndan tassyklanan içerki tertip-düzgüniň kadalaryndan ugur alyp bank öz işine başlaýar. Şol tertip-düzgüniň esasynda bolsa bankyň düzümi, işgärleriň wezipe sanawy, müdirlikler

we bölümler hakynda düzgünnama düzülip, olaryň wezipeleri, şeýle hem bankyň kiçi bölümleriniň özara gatnaşygy, bankyň başlygynyň, onuň orunbasarynyň, Müdiriýetiniň agzalarynyň wezipe borçlary belenilýär.

Çyzgydan görnüşi ýaly, täjirçilik we beýleki banklaryň dolandyrylyşynda bankyň Geňeşi (Mejlisi) bankyň işini ugrukdyrýar we ony sazlaşdyrýar. Onuň agzalarynyň sany täk bolmaly (üç adamdan az bolmaly däl).

Täjirçilik banklarynyň dolandyrylyşy

Esaslandyryjynyň Umumy ýygnagy	
Bankyň Geňeşi (Mejlisi)	
Bankyň müdiriýeti	Auditor gullugy
Depertamentler, bölümler, müdirlikler	
Bankyň bölümleri, şahamçalary	
Bankyň işgärleri	

Geňeşiň agzalary bankyň esaslandyryjylary bolup, gaýtadan saýlanyp bilner. Geňeşiň agzalarynyň töleg haky diňe bankyň sap peýdasyndan tölenýär. Geňeşiň agzalary öz hukuklaryny we borçlaryny başga taraplara berip bilmeýärler.

Bankyň müdiriýeti guramaçylyk we dolandyryş işini ýerine ýetiriji hasaplanýar. Ol banky esaslandyryjylaryň Umumy ýygnagynyň we bankyň Geňeşiniň kararlaryny ýerine ýetirýär hem-de hasabat berýär.

Müdiriýetiň agzalary esaslandyryjylaryň umumy ýygnagynda azyndan üç ýyl möhleti bilen saýlanlyýar we gaýtadan saýlanyp bilýär.

- Müdiriýetiň başlygy we agzalary Türkmenistanyň Prezidenti tarapyndan belenilip hem-de bankyň tertipnamasy esasynda tassyklanyp bilner.

- Bankyň başlygy bankyň Müdiriýetiniň agzasy bolmalydyr. Bankyň Müdiriýetiniň agzalary öz hukuklaryny we borçlaryny üçünji taraplara berip bilmeýärler.

Täjirçilik we beýleki banklaryň içerki auditr gullugy bolmalydyr. Ol Türkmenistanyň Merkezi bankyna berilýän bir ýylyň dowamyndaky maliýe ýagdaýy, ýyllyk balansynyň düzülişi baradaky we beýleki hasabat maglumatlaryny barlamak üçin belenilýär.

Audit gullugy şu görkezilen wezipeleri ýerine ýetirmäge borçludur, ýagny:

- bankyň hasapnamalaryny we ýazgylaryny derňemäge;
- bank tarapyndan ulanylýan kanunlaryň we düzgünnamalaryň berjaý edilişine gözegçilik etmäge we bu barada bankyň Geňeşiniň önünde hasabat bermäge;
- bankyň işini barlamaga borçludur.

Bankyň Audit gullugy ýylda bir sapar banklarda uly barlag geçirýär. Banklaryň işiniň kanuna laýyklykda we doly derejede alnyp barlyşy jikme-jik barlanylýar we tapylan kemçilikleri düzetmek üçin zerur bolan maslahatlar berilýär.

Bankyň işiniň guramaçylyk esasy onuň işiniň ýörelgeleri bilen baglydyr. Bank işgärleriniň hukuklary we borçlary, bankyň maksatlary, bankyň gözegçiligi we başga edaralar bilen aragatnaşygy möhümdir.

Banklaryň özbaşdak balansy bar we özüniň işini doly hojalyk hasaplaşygynyň esasynda ýerine ýetirýär, öz-özünü dolandyrýar we maliýeleşdirýär. Bank işiniň ykdysady esaslary onuň ýerine ýetirýän amallary bilen bagly bolýar. Her bir täjirçilik we beýleki bank hökman wagtlaýyn erkin pul serişdelerini jemläp, şol pul serişdelerini wagtlaýynça mätäç bolan maliýe ýagdaýy durnukly hereket edýän edara-kärhanalara, telekeçilere, şereketlere, guramalara we şahsy taraplara bermäge çalyşýarlar. Olar hökman karz alan pul serişdelerini kärhananyň ykdysadyýetini ösdürmek ýa-da öz maksatnamalaryny ýerine ýetirmek we peýda almak üçin ulanýarlar.

Türkmenistanyň döwlet täjirçilik we beýleki banklarynyň guramaçylyk esasy bankyň dolandyrylyşy bilen baglydyr.

Döwlet täjirçilik we beýleki banklar öz işini diňe:

- ygtyýarnamanyň esasynda;
- hasabatynyň esasynda;
- kadalaşdyryjylaryň esasynda alyp barmaly.

Türkmenistanyň döwlet-täjirçilik we beýleki banklarynyň işine elmydama gözegçilik edilmeli, olar öz tarapyndan hökman müşderileriň goýumларыny goramaly.

Barlag soraglary:

1. Bankyň döreýiş taryhy we onuň gelip çykyşyna garaýyşlar ?
2. Bank sözüne giňişleýin kesgitleme beriň.
3. Ilkinji ulanylan pullar nahili görnüşde bolupdyr?
4. Garaşsyzlygymyzy almazymyzdan öň TSSR-iň bank ulgamy nähili bolupdyr?
5. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň aýratynlyklary?
6. Ýurdumyzda hereket edýän näçe derejeli banklar bar we olaryň aýratynlyklary?
7. Täjirçilik banklarynyň dolandyrylyşy nähili tertipde alnyp barylýar?